

Institucionální základ
politiky - moderní stát
a typy politických systémů

Stát

Stát = souhrn rozmanitých institucí, skrze které se vládne.

Počátky či formování moderního státu ztotožňujeme se systémem centralizovaného vládnutí, k němuž v Evropě došlo během 17. století (formálně byla tato koncepce vyjádřena Vestfálskou mírovou smlouvou).

Srovnání podmínek pro výkon moci

Tradiční společnost	Moderní společnost
<ul style="list-style-type: none">• omezené zdroje trad. moci ↓ není možná systematická kontrola celého území;• minimální bezprostřední vliv;• nejasné hranice	<ul style="list-style-type: none">• Mocenský rámec je vytvářen moderním národním státem, kt. je schopen kontrolovat každodenní život svých občanů.• jasné hranice

Definice moderního státu

Soubor či svaz politických institucí, který nad **obyvatelstvem určitého území** má **monopol** na **legitimní užití fyzického násilí (fyzické moci)**

- Svrchovanost (suverenita) *de iure* i *de facto*
- **Vnitřní** a **vnější** svrchovanost
- Konec 20./počátek 21. stol. – **oslabování suverenity**
 - mezinárodní konvence
 - mezinárodní organizace
 - globalizace

Znaky státu (1)

1. Stát je **suverénní (svrchovaný)**. Tzn. **vykonává absolutní a neomezenou** moc nad všemi jednotlivci a skupinami ve společnosti. Nad státem neexistuje žádná nadřazená autorita (*vs. částečné vzdávání se suverenity ve prospěch nadnárodních institucí, např. EU*)
2. Státní instituce jsou **veřejné**. Veřejné orgány odpovídají za přijímání a prosazování kolektivních rozhodnutí, zatímco soukromé instituce (rodiny, firmy, atd.) uspokojují soukromé zájmy jednotlivců.

Znaky státu (2)

3. Stát disponuje **legitimní mocí**. Tzn. jeho rozhodnutí se obvykle přijímají jako **závazná pro všechny** členy společnosti (jsou přijímány v tzv. veřejném zájmu = zájmu všech členů společnosti).
4. Stát je **nástrojem vlády**. **Autorita** státu je podporována **donucováním**. Stát musí být schopen zajistit dodržování svých zákonů a trestání těch, kdo je porušují. **Monopol legitimního užívání násilí** (donucení) je základním atributem státní suverenity.
5. Stát je charakterizován určitým **územím**. Tzn. všichni, kdo na tomto území žijí, podléhají státní autoritě.

Funkce státu

- Vnitřní: 1. funkce bezpečnostní (vnitřní pořádek)
2. funkce právní (vynutitelnost smluv a dohod)
3. funkce finanční a hospodářská
4. funkce sociální (redistribuce)
5. funkce kulturní

*představa tzv.
minimálního státu*

- Vnější: 1. zajištění vnější bezpečnosti
2. angažování se při naplňování světového
(či alespoň regionálního) geopolitického míru

Dělbba moci

Klasické dělení (Charles-Louis de Montesquieu):

- zákonodárná moc (legislativa) = volené shromáždění
- výkonná moc (exekutiva) = vláda
- moc soudní (judikativa) = systém soudů

Vzájemné vyvažování výše uvedených „mocí“ je podle klasických liberálů pilířem fungování státu a má primární význam pro zachování politické svobody.

Součástí státní moci jsou také:

byrokratický aparát, armáda, policie, místní a regionální instituce ad.

Zákonodárná moc

Zákonodárnou mocí disponují na omezenou dobu volená shromáždění.

Hlavní funkce:

- **reprezentace;**
- **tvorba legislativy;**
- **kontrola exekutivy.**

Ve výjimečných případech je zákonodárná moc dána přímo lidem (referenda) nebo do ní může zasahovat i jiná moc (exekutiva např. prostřednictvím prezidentského veta).

Vedlejšími funkcemi jsou **příprava a rekrutace** politických talentů a **legitimace systému.**

Výkonná moc

Exekutiva je odpovědná za implementaci rozhodnutí politického systému.

Rozlišujeme její:

- **politickou** část – je tvořena politiky a tudíž personálně propojená s volebním kláním a volebními cykly
- **správní (byrokratickou)** část – vykonávají nepolitičtí úředníci na základě kompetence (vzdělání)

Důležitými funkcemi exekutivy jsou (1) **tvorba politik (policy)**, (2) **řízení a kontrola politického procesu**, (3) **iniciace legislativního procesu**, (4) **mobilizace podpory režimu**, (5) **byrokratické řízení**, ale také (6) **ceremoniální funkce**.

Hlavní rozdíly mezi státem a vládou

- Stát je *širší* než vláda. Stát = všechny instituce veřejné sféry, vláda je *část* státu.
- Stát je *stálá* entita. Vláda je *dočasná*.
- Vláda je *nástroj*, jehož prostřednictvím se uplatňuje autorita státu.
- Stát je *neosobní* autoritou.
- Stát reprezentuje *trvalé* zájmy, *společné* dobro, naopak vláda reprezentuje *dočasné* priority vycházející z konkrétní politické platformy (politického přesvědčení)

Moc soudní

Základním rysem soudnictví v liberálně demokratických systémech je to, že soudci jsou **nezávislí na ostatních větvích moci a vykonávají svou funkci nepolitickým způsobem.**

Její základním úkolem je rozhodování sporů. Funkcí soudců je autoritativně rozhodovat, co říkají právní normy.

Váha soudního systému se stát od státu **liší**. Důležitou funkci plní soudnictví ve státech s psanou ústavou, kde se pravomoc vztahuje i na ústavu a soudcům umožňuje rozhodovat spory mezi hlavními státními orgány či spory mezi státem a jednotlivci.

Formy systému vládnutí

- a) Z hlediska způsobu získání vlády, vč. složení nejvyšších státních orgánů a vzájemných vztahů mezi nimi
- b) z hlediska členění státu = územního rozdělení státu
- c) z hlediska uplatňovaného státního režimu = uspořádání polit. institucí (dělba moci) a metod používaných k regulaci společnosti

Typy legitimacy panství u Webera

- Tradiční panství - panství je ospravedlňováno poukazem na zvyk, tradici.
- Charismatické panství - je založeno na oddanosti a poslušnosti vůči jednotlivci s neobyčejnými vlastnostmi.
- Legální panství - je založeno na poslušnosti vůči předem ustanoveným pravidlům.

(a) Podle způsobu získání moci rolišujeme:

- monarchie – princip dědičnosti (viz tradiční panství u Webera)
- republiku – suverén nevykonává moc přímo, nýbrž prostřednictvím k tomu zřízených orgánů. Státní moc volena na základě formálních, ústavních pravidel (viz právně-racionální či legální panství)
- diktatury (či autoritářské režimy)- jedná se o specifický případ soustředění moci v rukou konkrétního jednotlivce, skupiny osob (viz charismatické panství)

(b) Podle územního rozložení kompetencí rozlišujeme:

- a) státy jednotné neboli unitární - založené na existenci centrální vlády, kt. je svými kompetencemi postavena nejvýše
- b) státy federalizované - moc je rozdělena mezi centrem a jednotlivými konstitutivními složkami federalizovaného celku

(c) Podle způsobu výkonu státní moci

- Demokratické
- Nedemokratické (krajní podoba: totalitní režimy)
- Hybridní

Politický systém, instituce, režimy

Politické režimy (demokratické)

Vzájemné vztahy mezi jednotlivými složkami moci ve státě určují konkrétní podobu politického režimu.

Z hlediska dělby **zákonodárné** a **výkonné moci** rozlišujeme:

- a) **prezidentský režim;**
- b) **parlamentní režim;**
- c) **poloprezidentský režim.**

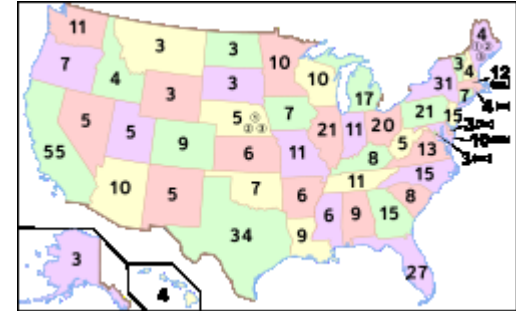
Prezidentský režim (1)

Prezidentský režim je **založen na striktním oddělení výkonné moci od moci zákonodárné.**

- v **legislativě** dominuje parlament, ale nevlastní žádné exekutivní nástroje;
- **exekutiva** (prezident) je naopak vybavena úplnou výkonnou mocí, ale postrádá zákonodárné pravomoci;
- exekutiva (prezident) **přímo volena lidem** (+ „jakoby přímo“);
- prezident je nejen (symbolickou) hlavou státu, ale také šéfem exekutivy (vlády, resp. administrativy v USA) a zároveň přímým nadřízeným výkonného státního aparátu;
- prezident sám rozhoduje o složení kabinetu.

Prezidentský režim (2)

Klasickým příkladem USA.

V systému existují nástroje vzájemných **brzd a protivah**:

- volené shromáždění (Kongres) výjimečně může prezidenta odvolat (např. v USA instituce tzv. impeachmentu);
- prezident může zrušit rozhodnutí legislativního sboru (právo veta), ale nemůže rozpustit parlament;
- do systému brzd a protivah vstupuje rovněž moc soudní.

Parlamentní režim (1)

- parlamentní režim považujeme za převládající;
- je založen na myšlence **dělbý moci, ale nepojímá ji striktně (spíše sdílení moci);**
- **zákonodárná a výkonná moc spolupracují** a dokonce se vzájemně doplňují:
 - a) volené shromáždění přímo ovlivňuje exekutivu, neboť ta může vládnout pouze s **důvěrou shromáždění;**
 - b) vláda má právo účastnit se zákonodárné aktivity parlamentu.

Politická odpovědnost vlády vůči shromáždění a účast vlády v zákonodárném procesu jsou dvě základní definiční podmínky parlamentního režimu.

Parlamentní režim (2)

- funkce hlavy státu (prezidenta/krále) a funkce předsedy vlády (premiéra/kancléře) jsou odděleny;

Hlava státu není běžným účastníkem politického procesu a zasahuje zpravidla jen v okamžicích **krize (funkce arbitra)**. Prezident/král jmenuje předsedu vlády a na jeho návrh jednotlivé ministry, tyto však potvrzuje volené shromáždění. **Role hlavy státu** se omezuje na **reprezentaci země** a na plnění **ceremoniálních funkcí**.

Výkonná moc náleží předsedovi vlády, který ji vykonává společně s jednotlivými ministry. Vláda je **odpovědná parlamentu jako celek**, je tedy závislá na voleném shromáždění (které ji legitimizuje).

Parlamentní režim (3)

Parlamentní režimy fungují v různých modifikacích:

- ❑ **premiérský parlamentarismus**, kde vláda převažuje nad parlamentem (např. Velká Británie, kde volební systém umožňuje premiérovi disponovat jasnou kontrolou nad voleným shromážděním);
- ❑ **parlamentarismus s převahou shromáždění** (charakteristické pro parlamentní režimy kontinentální Evropy, např. Itálie, Česká republika)
- ❑ **kancléřský systém**, který se sice povahou blíží parlamentarismu s převahou shromáždění, avšak předseda vlády disponuje větší pravomocí nad exekutivou (př. Německo, kde je kancléř neodvolatelný, nýbrž pouze „nahraditelný“ novým kancléřem, a kde kancléř sám jmenuje ministry bez nutné podpory shromáždění)

Poloprezidentský režim

Nejdůležitější postavou v tomto systému je **prezident**, který je volen v přímých volbách. Prezident je současně hlavou státu a současně šéfem exekutiv avšak **o výkonnou moc se musí dělit s premiérem**.

- dělba moci je **ve prospěch moci výkonné**;
- hlava státu (prezident) hraje důležitou politickou roli;
- existují **dva aktivní subjekty exekutivy**: prezident a vláda v čele s premiérem;
- problém nastává v případě konfliktu mezi premiérem a prezidentem (tzv. kohabitace)
- **klasickým příkladem je Francie**.

Režim, kde je prezident volen přímo lidem ještě nutně není poloprezidentský či prezidentský systém! Klíčové jsou reálné pravomoci hlavy státu.

Doporučená literatura k tématu

- Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001.
- Říchová, B.: *Úvod do současné politologie (zejm. kap. č. 3)*. Praha: Portál, 2002.
- Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003, 2007, 2011.

Volby*, volební systémy

Volby v kontextu demokratického vládnutí

Volby (def.): *nástroj obsazování úřadu n. funkce výběrem, který provádí k tomu určený soubor lidí.*

- 1) Které úřady či funkce se volbou obsazují?
- 2) Kdo má aktivní volební právo?
-dobrovolné vs. povinné hlasování
- 3) Jak se hlasuje (tradice tajného hlasování)
- 4) Jak se volby provádějí – volební systémy

Funkce voleb

- Nábor politiků
- Sestavování vlád – někde přímo, někde „jen“ ovlivňují sestavování vlád
- Zajišťování reprezentativnosti
- Ovlivňování politické linie (ze škály alternativ)
- Výchova voličů (podněcují zájem veřejnosti)
- Legitimizování a posilování elit

Volební systémy

Základní členění volebních systémů na dvě skupiny:

I. Většinové volební systémy

II. Poměrné volební systémy

„Kritériem je to, zda se hlasy na mandáty přepočítávají v poměru nebo nikoli“ (Sartori, 2001)

Většinové volební systémy

- Volby probíhají v menších, *jednomandátových volebních obvodech*.
- Volby probíhají v tolika volebních obvodech, kolik míst se obsazuje v zastupitelském sboru.

Jsou historicky starší.

Běžně se rozlišují dvě podskupiny:

a) Relativně většinové volební systémy

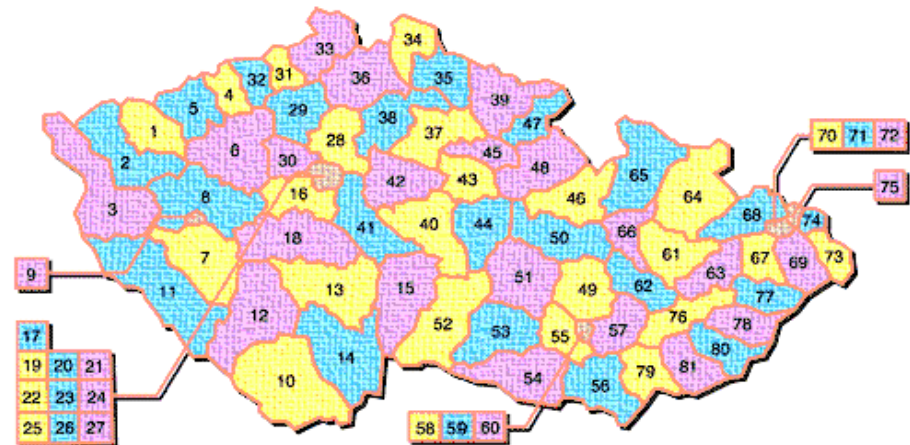
Jsou založeny na principu „**vítěz bere vše**“ („*first past the post*“). V rámci **jednomandátových volebních obvodů** kandidují jednotlivci (nezávislí nebo nominováni politickými stranami), stačí prostá většina hlasů.

Př. USA, Velká Británie, Nový Zéland, Kanada

b) Absolutně většinové volební systémy

Podmínkou pro vítězství je získání nadpoloviční většiny hlasů.

Př. Volby do Senátu PČR, prezidentské volby ve Francii, aj.

Poměrné volební systémy

Založené na principu vícemandátových volebních obvodů.

- princip poměrného zastoupení
- volba v rámci systému listinných kandidátek
- přítomnost volební klauzule
- **určující je metodika přepočtu hlasu na mandáty (celkově náročnější na počítání)**

Rozlišujeme 2 způsoby výběru poslanců:

- Systém volební listiny (ve většině zemí kontinentální Evropy)
- Systém jednoho přenosného hlasu („irský systém“)

Pro míru proporcionality je určující

- 1) Velikost volebního obvodu
- 2) Matematický přepočít hlasů na mandáty
- 3) Uzavírací klauzule (kvórum)
- 4) Počet a charakter skrutinií (volebních obvodů)

ČR - Nová volební reforma schválená v 2002

- 1) Velikost poslanecké sněmovny: 200. Počet mandátů (velikost volebního obvodu) není předem znám, záleží na volební účasti.
- 2) Rozhodující formule: D'Hondt.
- 3) 5%-ní klauzule (byla navýšena klauzule pro vícečlenné koalice).
- 4) Počet a obvodů: 14. Volební kraje korespondují se 14 samosprávnými kraji.

Pomohl by většinový systém české demokracii?

Přečtěte článek:

Daniel Prokop: Úvod do praktické sociologie: Sny o většinovém systému.

Dostupné:

<http://www.novinky.cz/kultura/salon/352397-uvod-do-prakticke-sociologie-sny-o-vetsinovem-systemu.html>

Další literatura k tématu

- Chytilek, R., J. Šedo (eds.): *Volební systémy*. Vyd. 4., Praha: Portál, 2009.
- Lebeda, T.: *Volební systémy poměrného zastoupení. Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 2008.
- Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001.
- Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003, 2007, 2011.